

ONA TILI – MILLATNING RUHIDIR.

*Andijon Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi 04-guruh talabasi:*

Zaynobiddinova Muslima

Ustozi: Qanoatova Nazokatxon

Annotatsiya: Mazkur maqolada ona tilining jamiyatdagi o'рни, uning milliy qadriyatlar va madaniyatni saqlab qolishdagi roli, yosh avlod tarbiyasidagi ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, o'zbek tilining taraqqiyoti, davlat tili sifatida mustahkamlanishi va uni asrash borasida amalga oshirilayotgan ishlar tahlil qilinadi. Maqolada tilga nisbatan ehtiyotkorlik, hurmat va e'tiborning ahamiyati hamda bu boradagi fuqarolik burchi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: ona tili, o'zbek tili, milliy qadriyat, madaniyat, til siyosati, tilni asrash, yosh avlod, davlat tili, ma'naviyat, til tarbiyasi.

Ona tili – millatning ruhidir. Til — davlat timsoli, mulki. Tilni asrash, rivojlantirish – millatning yuksalishi demak. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida davlat tilining maqomi huquqiy jihatdan mustahkamlab qo'yilgan. Shu tariqa o'zbek tili mustaqil davlatimizning Bayrog'i, Gerbi, Madhiyasi qatorida turadigan, qonun yo'li bilan himoya qilinadigan muqaddas davlat ramziga aylandi.

Bundan 27 yil muqaddam o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan edi. Bu o'z davrida tom ma'noda olamshumul voqea bo'lgan edi. Chunki, Beruniy, Ibn Sino, Al Xorazmiy, Al Farg'oniy, Alisher Navoiy, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Bobur Mirzo singari buyuk siymolarni yetishtirgan xalq tili yo'qolish arafasiga kelib qolgan edi. Mustaqillikka ilk qadamlar tashlanayotgan davridayoq prezidentimiz tomonidan o'zbek tiliga davlat maqomi berish masalasi kun tartibiga qo'yilib, bu ish amalga oshirilgan edi. Ona tilimiz – o'zbek tiliga 1989 yil 21 oktabrda davlat tili maqomi berildi. Bu mamlakatimiz, yurtdoshlarimiz hayotidagi unutilmas, tarixiy voqeaga aylandi. Agar o'shanda til to'g'risida qonun qabul qilinmaganda edi, o'zbek tili ham tarix saxifalaridan joy olgan bo'larmidi?!

Shuni ta'kidlash kerakki, o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi xalqimizning milliy mustaqillikka erishish yo'lidagi muhim qadamlaridan biri bo'lgan edi. Istiqlool yillarida mamlakatimizda barcha sohalarda bo'lgani kabi tilimiz taraqqiyotida ham muhim o'zgarishlar yuz berdi. O'zbek tilining xalqaro miqyosda obro'si oshdi. "Davlat tili haqida"gi qonun ona tilimizning bor go'zalligi va jozibasini to'la namoyon etish bilan birga, uni ilmiy asosda rivojlantirish borasida ham keng imkoniyatlar yaratdi. Olimlar va mutaxassislar tomonidan ilm-fan va turli sohalarga oid ensiklopediya va lug'atlar, darslik va o'quv qo'llanmalari chop etildi. Mumtoz

adabiyotimiz namunalari, sakson mingdan ziyod soʻz va soʻz birikmasini, fan, texnika, sanoat, madaniyat va boshqa sohalarga oid atamalarni, shevalarda qoʻllaniladigan soʻzlarni oʻz ichiga olgan besh jildlik “Oʻzbek tilining izohli lugʻati” bu borada amalga oshirilgan ishlarning eng muhimlaridandir.

Til – millat qiyofasining bir boʻlagi. Dunyodagi barcha xalqlar oʻzining milliy rasmiy tiliga ega deb aytolmaymiz. Chunki bu xalqning milliy mustaqilligi bilan bogʻliq. Mutaxassislarining soʻzlariga qaraganda, bugungi kunda har ikki xaftada bitta til yoʻqolib bormoqda. Bu oʻz navbatida oʻsha tilda soʻzlashuvchi xalqlarning yoʻqolishini anglatadi. YuNeSKO vakillarining soʻzlariga qaraganda, qachonlardir odamlar soʻzlashadigan tillarning soni 7 mingdan 8 mingtagacha yetgan boʻlsa, bugungi kunda sayyoramizda 6 mingta til mavjud boʻlib, ularning 90 foizi yoʻqolib ketish arafasida turibdi. Bu asosan sivilizatsiya tufayli madaniyatidan ayrilayotgan kam sonli millatlarning tillaridir. Bu tillarda soʻzlovchi aholining ayrimlari yozuvga ega boʻlsa, ayrimlari bundan bebahrdir. Masalan, Afrika tillarida soʻzlashuvchi aholining 80 foizi xamon oʻz yozuvlariga ega emas. Minglab tillardan taʼlim tizimida foydalanishning imkoniyati yoʻq. Internetdan foydalana olmaydigan tillar haqida-ku aytnasa ham boʻladi. Chunki yangi texnologiyalarning rivojlanishi tufayli ayrim xalqlar oʻz tillaridan koʻra zamonaviy tillardan foydalanishga majbur boʻlmoqda. Bugun Internet tilining 81 foizi ingliz tiliga toʻgʻri keladi. Toʻgʻri, avvallari ham tillar paydo boʻlgan, muammolada boʻlib, maʼlum vaqtdan soʻng yoʻq boʻlib ketgan. Lekin hozirgidek tillarning jadallik bilan yoʻqolishi tarixda kuzatilmagan. Yoʻqolib ketish havfida boʻlgan tillarning saqlab qolish yoʻlida amalga oshirilayotgan saʼy-harakatlarning asosiy maqsadi ham madaniyatlar va tillar xilma-xilligini taʼminlashdan iboratdir. Chunki aynan til tufayli xalq va elatlarning madaniyati, urf-odatlarini saqlanib qoladi, sayyoramizda yashayotgan xalqlarning oʻtmishi va madaniyati hurmat qilinadi. Tilshunoslar yoʻqolib ketish arafasida turgan tillarni saqlab qolishning imkoniyatlari hozircha qoʻldan boy berilmaganini aytishadi. Tillarni saqlab qolish uchun esa, BMT ekspertlarining fikricha, bu tillardan taʼlim tizimida keng foydalanishni yoʻlga qoʻyish kerak.

Til – millatning maʼnaviy boyligidir. Til nafaqat muammola vositasi – balki xalqning madaniyati, urf-odati, uning turmush tarzi, tarixidir. Turli xalqlarning tillariga xurmat esa oʻz navbatida oʻzaro tushunishni, muloqotlarga imkoniyat yaratadi. Tillarni saqlanib qolishi uchun esa bu tillarni qoʻllab-quvvatlash zarurdir. Aynan til tufayli insoniyat u yoki bu xalqqa mansubligidan faxrlanib yashaydi. Barcha tillarni tan olish va xurmat qilish tinchlikning birdan bir kafolatidir. Shu sababli ham xar bir xalq oʻz tili saqlanib qolishi uchun harakat qiladi.

Lingvist olimlarning fikricha, yana 25 yildan soʻng xozir muammoda boʻlgan tillarning oʻntasidan bittasi saqlanib qolar ekan.

Bugungi kunda dunyoda 6809 ta til mavjud bo'lib, ularning teng yarmi sakkizta davlat – Meksika, Indoneziya, Kamerun, Braziliya, Hindiston, Xitoy, AQSh va Rossiya xissasiga to'g'ri keladi. Eng ko'p tilli mamlakat sifatida Hindiston tan olinadi. Bu mamlakatda axoli 845 til va laxjada so'zlashadi. Ikkinchi o'rinda esa 600ta til va shevada so'zlashuvchi Papua — Yangi Gvineya turadi. Sayyoramizda eng ko'p aholi so'zlashadigan til sifatida xitoy, ingliz va ispan tillari tan olingan. Birinchi o'nlikka hindi, bengal, arab, portugal, nemets, rus va yapon tillari ham kiritilgan. Jaxon tillarining atigi 4 foizi Yevropa qitasiga to'g'ri kelsa-da, eng ko'p so'zlashuvchi tillarning teng yarmi “ko'hna qita”da ekani ma'lum bo'ldi. 341 million kishi ingliz tilini ona tili sifatida tan oladi, biroq yana 350 million kishi bu tilni ikkinchi ona tili sifatida ko'rishini ma'lum qilgan. Taxlilchilar xitoy va ingliz tillari foydalanish bo'yicha o'z mavqeini oshirib borayotganini aytishadi. Vaziyatni o'rganayotgan kuzatuvchilarning fikricha, foydalanuvchilar soni bo'yicha ayni damda ingliz tili yetakchilik qilayotgan bo'lsa, XXI asr o'rtalariga borib, xitoy tili asosiy til bo'lib olishi mumkin.

Mavjud tillarining 90%ning har biridan 100.000 aholi foydalanadi. Mana shuning o'ziyiq bu tillarning kelajagi qorong'uligidan dalolat beradi. Bugungi kunda 357 tilda atigi 50 nafar kishi so'zlashar ekan. 46 tildan esa atigi bir kishining foydalanishi aytiladi. Ularning o'limi bilan bu tillar ham yo'qoladi. Olimlarning fikricha, til yashab qolishi uchun undan kamida bir millon kishi so'zlashishi kerak ekan. Biroq bunday tillar dunyoda atigi 250 tadir. O'zbek tili ham mana shu 250taning ichida ekani quvonarli, albatta.

YuNeSKO tomonidan nashr qilinadigan “Yo'qolib ketish xavfi arafasida turgan jahon tillari atlas”da Yevropadagi 50ta, Tinch okeani mintaqasida esa 200ta til yo'qolib ketish arafasida ekani ta'kidlanadi. Afrikadagi 1400ta tildan 600tasi kelajakda, 250tasi esa yaqin orada butunlay yo'qolishi xaqida bong urilmoqda.

AQSh hududlariga yevropaliklar qadam qo'yganlarida bu mintaqada minglab tillar mavjud edi. Ayni damda shimoliy Amerika hindularning kamida 150ta tili saqlanib qolgan. Leyptsig universiteti xodimi Baltazar Bikelyaning so'zlariga qaraganda, Kavkazda atigi 3-4 kishi so'zlashuvchi tillar bor.

YuNeSKO xomiyligida Leyptsigda bo'lib o'tgan lingvistlarning xalqaro anjumanida kam sonli xalqlarning tillari yo'qolib ketishiga globalizatsiya aybdor ekani aytiladi. Biroq ayrim taxlilchilar, tillarning yo'qolishiga globalizatsiyadan tashqari ayrim xukumatlar olib borayotgan siyosat xam aybdor ekanini eslatib o'tishdi. Bu kabi vaziyat asosan Afrika mamlakatlarida uchramoqda.

Olimlar insoniyat tarixida 9000 mingdan ortiq til yo'q bo'lib ketganini aytishadi. Nafaqat bosib olingan xududlardagi xalqlarning tillari, balki fotihlarning tillari xam yo'qolib ketgani tarixdan ma'lum. Bu borada qadimgi yunon, oromiy, lotin, sanskrit, vediy, assuriy, qadimgi fors tillarini misol sifatida keltirish mumkin. YuNeSKO mutaxassislari o'lib va yo'qolib borayotgan tillarni qutqarib qolish mumkinligini

aytishadi. Misol tariqasida o'tgan asrning 80 yillarida atigi 8 kishi so'zlashgan Yaponiyaning Hokkaido orolidagi ayn tilini keltirish mumkin. Bugungi kunda tiklangan bu tilda bir necha ming kishi gaplashmoqda. Ikki ming yil davomida o'lik til xisoblanib kelingan ivrit tili xam qayta iste'molga kiritildi. Bugungi kunda ivrit tilida 9 million kishi suxbatlashadi.

Qadimda xalqlar o'z turar joylaridan majburan ko'chirilganlari bois ular boshqa mintaqalarda so'zlashuvchi xalqlar bilan qorishib ketib, ularni tillarini o'zlashtirishga majbur bo'lgan. Lotin Amerikasidagi ayrim xalqlar esa alkogol va giyoxvand moddalar iste'moli tufayli yo'q bo'lib ketgan. Endilikda esa kichik bir xalq yoshlarining kelajagi porloq sifatida ko'riladigan ikkinchi xalq tilidan foydalanishga urinayotgani bois tillar yo'qolmoqda.

Qachonki bolalar o'z ona tillarida o'qishni to'htatar ekan, o'sha til yo'qolib ketish arafasiga kelib qoladi. Tillarni saqlab qolish bu o'sha xalqning madaniyati, urf-odati, rasm-rusumlarining saqlanib qolinishini anglatadi. Chunki, xalq taqdiri til taqdiri bilan bevosita bog'liq. Til har bir millat madaniyatining o'zagidir. Shu sababli ham tilning saqlanishi xalq taraqqiyoti va kelajagini belgilaydi. Til xalqni birlashtiradi, tarbiyalaydi, o'qitadi, urf-odat, ananalarini saqlaydi. Shunday ekan, ona tilimizning xalqaro miqyosdagi obro'-e'tiborini yuksaltirishda, uni milliy va umumbashariy tushunchalar asosida taraqqiy etgan tillar safiga qo'shishda har birimiz tilimizga chuqur hurmat bilan yondashimiz kerak